

УДК 378.371

ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Манжос Е.О., к. пед. н.,
старший викладач кафедри української та іноземних мов
Вінницький національний аграрний університет

У статті розглянуто психолого-педагогічні умови формування комунікативної культури майбутніх фахівців аграрної галузі в умовах навчально-виховного процесу. З'ясовано, що основною умовою процесу формування комунікативної культури майбутнього фахівця є навчання на основі ігрових ситуацій, що зумовлюють мотиваційний вибух, різке підвищення інтересу до предмета.

Ключові слова: ігрові ситуації, комунікативна культура, комунікативна культура майбутнього фахівця, мотивація, спілкування, умова.

В статье рассмотрены психолого-педагогические условия формирования коммуникативной культуры будущих специалистов аграрной отрасли в условиях учебно-воспитательного процесса. Выяснено, что основным условием процесса формирования коммуникативной культуры будущего специалиста является обучение на основе игровых ситуаций, обуславливающих мотивационный взрыв, резкое повышение интереса к предмету.

Ключевые слова: игровые ситуации, коммуникативная культура, коммуникативная культура будущего специалиста, мотивация, общение, условие.

Manzhos E.O. PROCESS OF COMMUNICATIVE CULTURE FORMATION OF FUTURE AGRARIAN SPECIALISTS IN THE CONDITION OF EDUCATIONAL PROCESS

The article deals with the psychological and pedagogical conditions of communicative culture forming of future agrarian specialists during the educational process. It is stated that the main condition of the process of communicative culture forming of the future specialist is training on the basis of game situations, which determine the motivational explosion, a sharp increase of interest in the study of the subject.

The problems of communicative culture formation of future specialists have always been the focus of pedagogy and studied in various aspects (culture of communication, behavior, interpersonal relations, speech culture, etc.). The development of technology, its connection with social, political, economic changes, transformations in the system of cultural values, the specificity of communication with its formal and technical aspects have actualized new tasks and directions of research in the sphere of communicative culture. The task of pedagogy is to develop methods that would make a purposeful impact on the process of forming a person's communicative culture in the educational process, as well as preparing a future specialist for a particular activity.

The organizing of role-playing game situations seem to be optimal for taking into account all the properties, features and capabilities of students, since the organization of the process, its conduct and preparation (compilation, selection of games and situations, distribution of roles, etc.) is based on personal and professional knowledge of future specialists.

Indicators of the successful formation of a communicative culture in the conditions of creating role-playing situations: reduction of egocentric tendencies in behavior and thinking of participants; exacerbation of social sensitivity; reduction of normative self-control; fixing the guideline for the perception of new learning information; stereotyping; actualization of creative potential; increasing the adequacy of self and mutual evaluations.

Key words: game situations, communicative culture, communicative culture of future specialists, motivation, communication, condition.

Постановка проблеми. Питання формування комунікативної культури особистості завжди були в центрі уваги педагогіки й досліджувалися в різних аспектах (культура спілкування, поведінки, міжособистісних відносин, мовленнєва культура тощо). З розвитком техніки у зв'язку із соціальними, політичними, економічними змінами, трансформаціями в системі культурних цінностей змінювалась специфіка комунікацій у їхньому змістовому, формальному, технічному аспектах, що актуалізувало нові завдання й напрями дослідження комуні-

кативної культури. Завданням педагогіки є розроблення методик, які дали б змогу здійснювати цілеспрямований вплив на процес формування комунікативної культури особистості в умовах навчально-виховного процесу, а також підготовки майбутнього фахівця до означеної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У багатьох дослідженнях (W. Bennis, H. Blumer, Б. Ломов, Н. Shepard та інші вчені) основною умовою формування комунікативної культури особистості зазначається навчання на основі ігрових ситуацій,

що зумовлена, перш за все, мотиваційним вибухом, різким підвищенням інтересу до предмета.

Проблему мотивації вивчали Б. Ананьєв, Л. Божович, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, П. Якобсон та інші дослідники. Вони стверджують, що мотивація – це сукупність факторів, механізмів і процесів, які забезпечують виникнення на рівні психічного відображення спонукань до життєво необхідних цілей, тобто тих, які спрямовують поведінку на задоволення потреб.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд формування комунікативної культури майбутніх фахівців аграрної галузі в умовах навчально-виховного процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. За «Великим тлумачним словником сучасної української мови», умова є необхідною обставиною, передумовою, яка робить можливим здійснення чого-небудь.

У «Філософській енциклопедії» умова – це «сукупність об'єктів (мовлень, процесів, відношень тощо), які необхідні для виникнення, існування та зміни цього об'єкта». Умови створюють сприятливе середовище для ефективного використання факторів формування певного особистісного утворення, за яких виникає, виявляється, розвивається та формується це утворення.

Отже, сукупність умов визначається специфічними особливостями й тим феноменом, що має бути сформований. У визначенні сукупності педагогічних умов у нашому випадку ми будемо спиратися на специфіку комунікативної культури як складного особистісного утворення. У нашому дослідженні під педагогічними умовами підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі до формування комунікативної культури будемо мати на увазі сукупність початкових передумов, які забезпечують результативність діяльності щодо вдосконалення рис та якостей особистості, які виступають показниками цього складного особистісного утворення, що стимулюють виявлення та розвиток усіх структурних компонентів цієї готовності.

На підставі аналізу теоретичних джерел із проблеми дослідження ми виділяємо такі педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців аграрної сфери до формування комунікативної культури: розвиток мотивації майбутніх фахівців до формування комунікативної культури в умовах створення ігрових ситуацій, використання рольових ігрових ситуацій для набуття практичних умінь стосовно формування комунікативної культури.

З погляду процесу породження комунікативної взаємодії навчання спілкування,

під час якого формується комунікативна культура, має починатися з приведення в дію механізму мотивації.

Отже, справедливою є думка І. Зимньої, що прийоми організації, такі як ігрові ситуації, котрі використовуються в практиці комунікативного навчання, безпосередньо спрямовані на приведення в дію механізмів мотивації.

У розвитку мотивації майбутніх фахівців до формування комунікативної культури необхідно створити умови для появи внутрішніх спонукань (мотивів, цілей, емоцій) до розвитку комунікативної культури майбутніх фахівців, усвідомлення їх і подальшого саморозвитку мотиваційної сфери.

Дані наукової літератури доводять, що особистістю усвідомлюється те, що займає в діяльності структурне місце мети, тобто те, на що спрямована ця діяльність. Для організації процесу формування комунікативної культури цей висновок дуже важливий, оскільки він свідчить про те, що успіх, ефективність навчальної діяльності залежать не стільки від змісту матеріалу, який сприймається, скільки від того, яке місце в навчальній діяльності займає цей зміст. Студент має діяти відповідно до певного змісту.

Аналіз досліджень у галузі ігрової діяльності дав змогу окреслити коло питань, що становлять психолого-педагогічний аспект рольової ігрової ситуації: проблеми мотивації майбутнього фахівця до формування комунікативної культури в умовах створення ігрових ситуацій, стан мотиваційно-емоційної сфери під час взаємодії в рольових ігрових ситуаціях, комунікативна взаємодія в процесі формування комунікативної культури.

Спираючись на відомі педагогічні дані фахівців (А. Леонтьєв, В. Сонін, Н. Яременко та інші вчені), які займаються цією проблемою, ми дійшли висновку, що, як будь-яка мета, імітована система дій актуально усвідомлюється і, отже, опиняється в умовах найбільш сприятливих для її засвоєння. Необхідні для успішного виконання ігрової ролі знання, вміння та навички набувають для студентів особливого значення та інакше усвідомлюються ними, що свідчить про вплив мотиву в процесі створення ролей на те, що усвідомлюють гравці, і на те, як вони це усвідомлюють.

Однією з головних умов успішного навчання спілкуванню є мовленнєва та пізнавальна активність, поєднання цих видів діяльності забезпечує розвиток, джерела якого лежать в спонукально-мотиваційній сфері діяльності [4, с. 66–72].

Умови, що створюються в рольових ігрових ситуаціях, виконують роль зовнішніх

стимулів, спроможних «спричинити внутрішню мотивацію навчання» [4, с. 141]. Це підвищує рівень мотивації, оскільки основна функція мотиву – спонукання до діяльності в процесі навчання та під час навчання. Під час використання рольової ігрової ситуації особлива увага надається спілкуванню іноземною мовою, що є основою навчальною потребою. «Прийняття та розігрування ролей, сам процес гри, різні заохочення, відсутність невдоволення й осуду, знання результатів власної діяльності – усе це не наче «живить», підтримує рівень актуальної потреби навчання» [4, с. 28]. Оскільки навчання в умовах рольової ігрової ситуації засноване на використовуванні різноманітних ситуацій спілкування, необхідно завжди підтримувати комунікативні навички та вміння в стані постійної готовності до застосування.

Надзвичайно важливо, що процес пізнання в рольовій ігровій ситуації здійснюється через дію, а дія, як відомо, є кращою формою пізнання. За даними психології, у пам'яті людини залишається приблизно 10 % з того, що вона чує, 50 % з того, що бачить, 90 % з того, що робить. Однією з основних рушійних сил процесу пізнання в рольовій ігровій ситуації є внутрішня мотивація, що виникає із самої діяльності, коли учню подобається комунікативна взаємодія. Оскільки необхідним компонентом будь-якого навчання, зокрема іноземної мови, на думку науковців (С. Андрушко, І. Зимня, А. Леонтьєв), є інтелектуальна розумова діяльність, то процес навчання спілкування має бути максимально творчим. Наш досвід засвідчує, що у рольовій ігровій ситуації внесення в навчальну діяльність елементів інтелектуальної діяльності досягається шляхом підключення мовленнєвих навичок до ігрової діяльності. Оскільки інтелектуальна діяльність пов'язана з орієнтуванням, створенням плану поведінки та знаходженням засобів вирішення завдання, а інтелектуальний акт передбачає вибір із декількох можливих способів поведінки, то в рольовій ігровій ситуації навчальна діяльність представлена у вигляді системи взаємозв'язаних проблем, що виступають у вигляді ланцюжка розумових і комунікативних завдань, які поступово ускладнюються, стимулюючи творчу діяльність.

Процес комунікативної діяльності тісно пов'язаний із розумовою діяльністю. Як уважають дослідники, комунікативне вміння пов'язане, перш за все, з функцією, яка полягає в тому, щоб здійснювати управління комунікативною діяльністю. Отже, нами зроблено висновок, що метою формування комунікативної культури майбутніх фахівців

є розвиток комунікативного вміння в умовах вирішення мовленнєво-розумових завдань спілкування. Характер мовленнєво-розумових завдань такий, що потребує мовленнєвого вчинку мовця, розумова діяльність якого спрямована на його здійснення.

Необхідно зазначити, що високий рівень мотивації забезпечується постійною новизною мовленнєвих ситуацій, оскільки новизна є необхідною умовою формування комунікативної культури. Новизна в рольовій ігровій ситуації створюється шляхом варіювання комунікативного завдання, події, що змінює взаємостосунки співрозмовників, кількісного складу співрозмовників, характеристики учасників спілкування, постановки проблеми. Надання завжди нових завдань, виконуючи які, мовець має враховувати нові поєднання компонентів ситуації, що дає змогу сформувати готовність мовця до будь-якої нової ситуації. З погляду тих вимог, які пред'являються до стимулів, що мають активувати мовленнєво-розумову діяльність, правильно створена та організована рольова ігрова ситуація є новим стимулом за змістом і водночас цікавим за формою. Крім того, її використання викликає позитивні емоції. Завдяки присутності елементів проблемності ігрової ситуації відповідає інтелектуальним та естетичним запитам.

Мотивація, як відомо, залежить від умов організації діяльності, що спонукає процес набуття знань, навичок, умінь. Тому правомірно стверджувати, що в процесі формування комунікативної культури в умовах рольової ігрової ситуації, роблячи цей процес психологічно цікавим, можна впливати на рівень мотивації. У разі успіху, досягнення поставлених у процесі гри цілей студенту стає цікавим процесом мовлення, а отже, сам процес навчання.

Суб'єктивно-пізнавальний інтерес знаходить відображення в ставленні до предмета, в активному, самостійному пошуку вирішення поставленої проблеми, наполегливому подоланні труднощів, що виникають у процесі оволодіння навичками та вміннями і в процесі їхнього застосування. Створення рольових ігрових ситуацій забезпечує виникнення інтересу різних рівнів, а саме: ситуативного як відповідь на емоційну ситуацію рольової гри; відносно стійкого, що потребує зовнішньої стимуляції, яка йде від організації рольової гри; досить стійкого, в якому переважає внутрішня мотивація, потреба в пізнанні [7, с. 98].

Л. Буєва, Н. Вітт, Д. Ельконін та А. Леонтьєв стверджують, що рольова ігрова ситуація сприяє розвитку ситуативного, епізодичного інтересу, позитивно впливає на

формування стійкого інтересу, адже засвоюється, насамперед, особливо міцно те, що викликає в людини певне відношення, пов'язане з особливостями її діяльності. «Коли людина реально зацікавлена в предметі, вона сповнена пристрасного бажання вивчати його» [5, с. 23].

Особистість не може бути розвинена достатньою мірою без розвитку творчих сил, що вимагають комплексу думки, уяви, вольових зусиль у подоланні труднощів, чого не може забезпечити тільки інтелектуалізація навчання [6, с. 20]. Ефективною умовою здійснення індивідуального підходу до формування комунікативної культури майбутніх фахівців є метод формування пізнавального інтересу. Ю. Бабанський називає цей метод методом створення позитивних емоцій щодо навчальної діяльності [1, с. 196]. Відомо, що позитивні емоції, підвищуючи сприйнятливості аналізаторів і збудливість нервових центрів у корі головного мозку, здійснюють благотворний вплив на засвоєння будь-якого предмета.

Як відомо, гра є діяльністю, що відповідає потребі в самій діяльності незалежно від її результату. С. Рубінштейн виділяє основну особливість гри: мотиви ігрової діяльності полягають в самому процесі гри, а також в різних емоційних станах, що супроводжують цей процес. Треба підкреслити, що гра будується на безпосередніх спонуканнях, викликається відповідними інтересами та потребами. У грі позитивні емоції виникають природно як вияв потреби до комунікативної взаємодії. Спираючись на думку науковців (Н. Вітт, Б. Ломов, С. Рубінштейн), нами зроблено висновок, що гра виявляється в реалізації її основних одиниць: ролі, ігрових дій та ігрової уявної ситуації. Створення гри додає комунікативному навчанню рефлексивного, а отже, результативнішого характеру. У грі як рефлексивній діяльності студент виконує одночасно дві функції: управляючу та виконавчу. За допомогою гри створюються умови, коли людина виступає для самого себе і як об'єкт управління («я – виконавець», дії якого необхідно відобразити, контролювати й організувати), і як суб'єкт управління» [2, с. 21].

Отже, необхідно організувати навчальний процес так, щоб виникли мотиви, які спонукають ігрову діяльність, полягають у прагненні до самоствердження, необхідності одержати визнання в групі, спонукають учнів до активних дій, зосередженості, напруги пам'яті в процесі гри, викликають прилив сил, коли будь-яка робота виконується легко [6, с. 34]. Фахівці, які займаються питаннями застосування гри в на-

вчальному процесі, виділяють обов'язкову характерну рису всіх ігор – особливий емоційний стан, на фоні й за участю якого вони створюються. На наш погляд, цей стан є очікуванням або самим процесом задоволення від фізичної, розумової або соціальної активності, що виявляється у вільній творчій атмосфері умовності, ігрової дисципліни, гумору або змагання.

Варто підкреслити, що у процесі навчання спілкування втрата мотивації, викликана складністю самого процесу навчання, може призвести (наприклад, під час невдалої спроби здійснити спілкування) до зникнення інтересу до комунікативної взаємодії та предмета, що вивчається. Умови рольової ігрової ситуації дають змогу створити на заняттях таку обстановку, за якої виникає адекватне ставлення до цієї ситуації, що полегшує пошук правильного рішення.

У рольовій ігровій ситуації в цьому плані великі можливості: створення шляхом реалізації основних одиниць рольової ігрової ситуації: ролей, ігрових дій, спираючись при цьому на таку особливість ігрової ситуації, як її яскраво виражений ідеаторний характер, тобто здатність створювати події, які реально ще не наступили, проте виникли у зв'язку з уявленнями про пережиті або уявні ситуації [6, с. 17]. Оскільки рольові ігрові ситуації є мікромоделлю соціальних відносин, що сприяє формуванню співробітництва, партнерства, в ній з'являється така важлива особливість, як здатність до узагальнення та комунікації: «У людини є не тільки індивідуальний досвід, але й досвід, засвоєний в процесах комунікації, який формується внаслідок переживань, що виникають у спілкуванні з іншими людьми» [6, с. 17–37].

Варто зазначити, що ігрова діяльність активізує увагу, пам'ять, мислення, допомагає під час навчання впливати на формування вмінь і навичок – від найелементарніших до найскладніших. Емоційний стан завжди пов'язаний із переживанням хвилювання, відгуку, радості, здивування. Саме тому увага, запам'ятовування, осмислення збагачуються й активізуються глибокими внутрішніми переживаннями особистості, що роблять навчальний процес інтенсивним і результативним. Наприклад, додаткове забарвлення навчального матеріалу та спосіб його презентації тісно пов'язані з особливостями уваги: чим воно яскравіше, тим гостріша увага учнів. Оскільки, на думку науковців, «за увагою завжди стоять інтереси та потреби, установки й спрямованість особистості до навчальної діяльності» [8; 9; 10], увага в процесі навчання активізується в умовах цілеспрямованої діяльності, що характеризується вмотиво-

ваністю та наявністю пізнавального інтересу до комунікативної взаємодії.

Такі чинники рольової ігрової ситуації, як новизна, цікавість, інтерес, дають змогу майбутньому фахівцю аграрної галузі активізувати та підтримувати мимовільну увагу під час навчального спілкування, сприяючи таким способом активізації примусової уваги. Не відриваючи й не протиставляючи зовнішньо ці два види уваги, в навчальному процесі, зважаючи на складність виклику та формування примусової уваги, необхідно використовувати такі види діяльності в процесі комунікації, які здатні легко викликати безпосередній інтерес і повернути мимовільну увагу через ту привабливість, яку становить їхній результат. У рольовій ігровій ситуації майбутні фахівці зосереджуються на вирішенні запропонованих завдань, а зосередженість є головною характеристикою уваги.

Умови рольової ігрової ситуації здаються нам оптимальними для врахування всіх властивостей, особливостей і можливостей студентів, оскільки сама організація процесу, її проведення та підготовка (складання, підбір ігор і ситуацій, розподіл ролей та інше) спирається на особистісні та професійні знання.

Наведемо такі показники успішного формування комунікативної культури в умовах створення рольових ігрових ситуацій у навчанні: зниження егоцентричних тенденцій у поведінці й мисленні учасників, загострення соціальної чутливості, зниження нормативного самоконтролю, закріплення настанови на сприйняття нової навчальної інформації, зниження несприйняття позиції іншого, зняття стереотипів, актуалізація творчого потенціалу, підвищення адекватності само- і взаємооцінок.

У рольовій грі формуються такі взаємини, що сприяють організації навчального спілкування, насичують міжрольове спілкування морально-психологічним змістом, налаштовують на спільне вирішення виникаючих у процесі гри проблем.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, на підставі вищесказаного можна зробити висновок, що основною умовою процесу формування комунікативної культури майбутнього фахівця аграрної галузі в умовах навчально-виховного процесу є навчання на основі ігрових ситуацій, що зумовлюють мотиваційний вибух, різке підвищення інтересу до предмета.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабанский Ю.К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. М.: «Педагогика», 1985. 234 с.
2. Бим И.Л. К проблеме планируемого результата обучения иностранным языкам в средней общеобразовательной школе. Иностранные языки в школе. 1984. № 6. С. 17–24.
3. Бирштейн М.М., Артемьев Б.М. Каталог деловых игр. Л.: «Просвещение», 1980. 120 с.
4. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. М.: «Просвещение», 1991. 222 с.
5. Изард К.Е. Эмоции человека. М.: Изд-во МГУ, 1980. С. 23.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: «Политиздат», 1975. 303 с.
7. Щукина Г.И. Педагогика. М.: «Мысль», 1977. 214 с.
8. Эльконин Д.Б. Психология игры. М.: «Педагогика», 1978. 304 с.
9. Якобсон П.М. Психологические проблемы мотивации поведения человека. М., 1969. 317 с.
10. Argle M., Henderson M. The rules of friendship. Journal of Social and Personal Relationships. 1984. Vol. 1. P. 211–237.